SUOMEN KIRJASTOSEURA
FINLANDS BIBLIOTEKSFÖRENING
FINNISH LIBRARY ASSOCIATION

Suomen kirjastoseura ry **Lausunto 13.9.2018**

Eduskunnan sivistysvaliokunnalle

Suomen kirjastoseuran lausunto koskien hallituksen esitystä HE 92/2018 tekijänoikeuslain muuttamisesta (ns. lukemisestedirektiivin voimaansaattaminen)

Suomen kirjastoseura ry *on vuonna 1910 perustettu kansalaisjärjestö. Kirjastoseura edistää kirjastolaitoksen kehitystä, tekee tunnetuksi kirjastojen yhteiskunnallista ja tieteellistä tehtävää ja kulttuurimerkitystä sekä kehittää kirjastoalalla työskentelevien ammattitaitoa.*

Lausuntomme pääkohdat

- Esitys toteuttaa hyvin Marrakeshin sopimuksen ja EU:n lukemisestedirektiivin mukaiset muutokset Suomen lainsäädäntöön. Lakiesitys parantaa näkövammaisten ja muiden lukemisesteisten mahdollisuuksia lukemiseen ja tiedonsaantiin. Lisäksi esitys parantaa kirjastojen ja muiden valtuutettujen yhteisöjen mahdollisuuksia palvella lukemisesteisiä käyttäjäryhmiä.
- Suomalainen kirjastolaitos on luotettava toimija tekijänoikeuslain poikkeuksen perusteella rajatulle kohderyhmälle suunnatun aineiston käyttöoikeuksia koskevan tiedon välittämisessä. Edunsaajien käyttöoikeuden todentamisen käytäntöjä ei missään nimessä tule tiukentaa. Sen sijaan tulee keskittyä käyttöoikeuksia koskevan viestinnän kehittämiseen.
- Lakiesitys on muotoiltaan haastava sekä edunsaajille että valtuutetuille yhteisöille. Kirjallisuuden tekijöiden ja edunsaajien oikeuksien toteutumiseksi esitämme, että opetus- ja kulttuuriministeriö tuottaa asiaa selventävää viestintämateriaalia aiheesta.

Lausuntomme kokonaisuudessaan

Lakimuutoksen hyödyt lukemisteisille ja heitä palveleville yhteisöille

Tekijänoikeuslakiin ehdotetut muutokset ovat hyviä sekä lukemisesteille että heitä palveleville valtuutetuille yhteisöille.

YK:n alaisen World Intellectual Property Organizationin (WIPO) mukaan vain noin 7 % maailmassa julkaistusta kirjallisuudesta on saavutettavaa näkövammaisille ja muille lukemisesteisille.

Valtaosa kirjallisuudesta on myös Suomessa saavuttamattomassa muodossa lukemisesteisille henkilöille. Suomessa opetus- ja kulttuuriministeriön alainen saavutettavan julkaisemisen asiantuntijakeskus Celia tuottaa vuosittain ilmestyvistä kirjoista n. 25 % saavutettavaan muotoon.

Tämä Celian tuottama saavutettava kirjallisuus on tarkoitettu lain mukaan vain näkövammaisten ja muiden lukemisesteisten henkilöiden käyttöön. On tärkeää ymmärtää, että edunsaajien ryhmä ei lakiesityksessä laajene.

Eduskunnassa käydyssä lähetekeskustelussa on korostunut vahvasti näkövammaisten edunsaajien näkökulma, mikä onkin erinomaisen tärkeä. Celian tilastojen mukaan 41 % saavutettavan kirjallisuuden käyttäjistä on näkövammaisia.

Lisäksi on huomattava, että edunsaajien joukkoon kuuluvat lain mukaan myös muut lukemisesteiset. Lainsäädäntö on Suomessa jo vuodesta 1978 alkaen sisällyttänyt edunsaajiin muutkin lukemisesteiset kuin näkövammaiset.

Lukemisesteisellä tarkoitetaan henkilöitä, joille lukeminen on vaikeaa tai mahdotonta esimerkiksi lukivaikeuden tai vamman tai sairauden aiheuttaman lukemisesteen vuoksi.

Lakimuutoksen myötä yleiset ja tieteelliset kirjastot voivat toimia lakiehdotuksessa määriteltyinä valtuutettuina yhteisöinä ja tuottaa saavutettavia versioita teoksista edunsaajahenkilöiden käyttöön.

Lakiehdotus mahdollistaa esimerkiksi yliopistokirjastolle yksittäisen teoskappaleen tuottamisen vamman tai sairauden takia lukemisesteisille henkilöille. Tämä parantaa tasa-arvoisia mahdollisuuksia opiskeluun ja lukemiseen.

Lisäksi lakiehdotus mahdollistaa jo saavutettavaan muotoon tuotetun kirjallisuuden siirtymisen maiden rajojen yli. Tämä voi hyödyttää esimerkiksi englanninkielisen kurssikirjallisuuden saatavuutta suomalaisissa korkeakouluissa opiskeleville vammaisille henkilöille.

Lisäksi on huomioitava, että vammaisten henkilöiden lukemisen tukeminen parantaa pitkässä juoksussa lukemisesteisten käyttäjäryhmien lukutaitoa. Kun lukeminen lisääntyy ja lukutaidon taso nousee, tämä heijastuu positiivisesti myös kaupalliseen kirjamarkkinaan.

Kannatettava kansainvälinen trendi on, että kustantajat ja valtuutetut yhteisöt yhdessä vammaisjärjestöjen kanssa työstävät suosituksia saavutettavasta julkaisemisesta. Myös Suomessa Celia ja Suomen kustannusyhdistys ovat sopineet yhteistyöstä saavutettavien kaupallisten äänikirjojen edistämisessä.

Tämä kehitys on erinomainen suuntaus saavutettavan julkaisemisen ja lukemisen mahdollisuuksien lisäämiseksi. Jos valtavirta julkaisemisesta olisi saavutettavaa, emme tarvitsisi samassa määrin erikseen tekijänoikeuden poikkeussäännöksen perusteella saavutettavaksi tuotettua materiaalia.

Tekijänoikeuksien toteutumisesta huolehdittava viestinnällä ja tiedottamisella

On tärkeää, että kirjastot ja muut valtuutetut yhteisöt huolehtivat omalta osaltaan siitä, että tekijänoikeuksien poikkeuspykälän perusteella valmistetut saavutettavat teoskappaleet ovat palveluun oikeutettujen henkilöiden käytössä.

Kirjastolaitos on suomalaisessa yhteiskunnassa luotettava toimija. Kirjastoammattilaisten osaamiseen kuuluvat tekijänoikeuksien ja muiden sisältöjen käyttöä määrittävien lakien ja ohjeistusten tunteminen.

Lakiesityksessä ja laista käydyssä keskustelussa on esitetty huoli siitä, että muut kuin palveluun oikeutetut henkilöt käyttäisivät teoksia. Tästä ei kuitenkaan ole näyttöä.

Celian ja yleisten kirjastojen välillä on ollut tiivistyvää yhteistyötä viimeisen viiden vuoden ajan. Tänä aikana ei ole tullut esille merkittäviä väärinkäytöksiä. Yhteistyö on parantanut lain mukaan saavutettavien aineistojen käyttöön oikeutettujen edunsaajien tietoisuutta palvelusta. Käytännössä siis esimerkiksi niiden lasten ja nuorten asemaa, joilla on oppimisvaikeuksia ja/ tai lukivaikeuksia.

Celian ja kirjastojen välillä on sopimus yhteistyöstä ja tavoitteena on väärinkäytösten ennalta ehkäiseminen aktiivisella viestinnällä. Kirjasto viestii käyttöoikeuksia koskevaa tietoa palveluun oikeutetuille edunsaajille.

Jokainen saavutettavia teoskappaleita edunsaajille välittävä kirjasto myös sitoutuu selvittämään kirjaston omiin tunnuksiin viittaavat väärinkäyttötapaukset yhteistyössä Celian kanssa.

Edunsaajien käyttöoikeuden todentamisen käytäntöjä ei missään nimessä tule tiukentaa. Esimerkiksi lain perusteluissa mainittu lääkärintodistus on käytäntönä sekä taloudellisesti että sosiaalisesti täysin kestämätön.

Kuten lakiesityksessä todetaan, EU:n lukemisestedirektiivin valmistelun aikana arvioitiin jäsenvaltioiden kesken käytäntöjä teosten luvattoman käytön ehkäisemiseksi. Suurin osa jäsenvaltioista totesi, ettei käytössä ollut erityisiä menettelyjä eikä jäsenvaltioiden tietoon ollut tullut väärinkäytöksiä.

Olennaista on keskittyä käyttöoikeuksia koskevan viestinnän kehittämiseen ja kertoa selkeästi saavutettavan kirjallisuuden käyttöön oikeutetuille edunsaajille heidän oikeuksistaan.

Lukemisesteisten oikeuksista viestiminen aktiivisesti on tärkeää

Lakiesitys on lukijalle vaikeatajuinen kokonaisuus. Sekä edunsaajahenkilöiden että valtuutettujen yhteisöjen voi olla lakitekstin perusteella vaikea ymmärtää, mitkä toimenpiteet ovat mahdollisia uudistetun lain puitteissa.

Toivomme, että sivistysvaliokunta mietinnässään ottaisi huomioon selkokielisen viestinnän tarpeen. Tällä viestinnällä voidaan tukea sekä edunsaajien että kirjallisuuden tekijöiden oikeuksien toteutumista. Ehdotamme, että opetus- ja kulttuuriministeriö tuottaa asiaa selventävää viestintämateriaalia aiheesta valtuutettujen yhteisöjen, kuten kirjastojen, käyttöön.

Materiaaliin voisivat sisältyä esimerkiksi seuraavat pääkohdat: valtuutetun yhteisön määritelmä ja kertaus tekijänoikeuksista, valtuutetun yhteisön oikeudet ja velvollisuudet sekä edunsaajan oikeudet ja velvollisuudet.

Helsingissä 13.9.2018

Rauha Maarno

Toiminnanjohtaja, Suomen kirjastoseura ry